

СИЛЛАБУС
2025-2026 оқу жылының күзгі семестрі
«6B02211» – Этнология және антропология» білім беру бағдарламасы

Пәннің ID және атауы	Студенттің өзіндік жұмысы (СӨЖ)	Кредиттер саны		Кредит-тердің жалпы саны	Оқытушының жетекшілігімен студенттердің өзіндік жұмысы (СӨӨЖ)
		Дәрістер (Д)	Семинар сабақтар (СС)	Зерт. сабақтар (ЗС)	
104580 Австралия және Мухит аралдары, Африка және Америка халықтарының этнографисы	5	1,7	3,3		6
ПӘН ТУРАЛЫ АКАДЕМИЯЛЫҚ АҚПАРАТ					
Оқыту түрі	Циклы, компонен ті	Дәріс түрлері	Семинар сабақтарының түрлері	Қорытынды бақылаудын түрі мен платформасы	
Оффлайн	БП. Таңдау компонен ті	Проблемалық, аналиткалық, интерактивті	Пікірталас, сұрақтарға жауап беру, жобалар дайындау, эссе жазу	Оффлайн-жазбаша	
Дәріскер (лер)	Әбдінәсір Назира Нұрқожакызы				
e-mail:	nazzira.abdinassir@gmail.com				
Телефоны:	+77076100958				
ПӘННІҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ					
Пәннің мақсаты	Оқытудан күтілетін нәтижелер (ОН)*			ОН қол жеткізу индикаторлары (ЖИ)	
Пән студенттерге әртүрлі мәдениеттер, тілдер, нәсілдік типтер, Әлем халықтарының дәстүрлі қоғамдарының генезисі мен қызметі туралы түсінік қалыптастыруға бағытталған. Халықтардың этнографиялық сипаттамаларымен танысу, әлемдегі этникалық жағдайдың эволюциясын және оның өзгеру себептерін көрсету.	ОН 1 (когнитивті) Этнология тарихы мен теориясы саласындағы негізгі тұжырымдалары мен ережелерін түсінеді.			1.1 - этнологияның негізгі даму кезеңдерін айқындау;	
				1.2 - этнография бойынша негізгі ғылыми еңбектерді оның ішінде тұжырымдамалары мен мектептерін сараптау;	
	ОН 2 (функционалды) Қазіргі заманғы әдістері мен ақпараттық технологияларды кең ауқымда пайдалана отырып, этнографиялық дерек көздерін жинау және талдау үшін негізгі дағдыларын көрсету			2.1 - Америка, Африка, Австралия және Мұхит аралдары халықтарының этнографиясын этнология ғылымының теориялық-методологиялық негіздеріне сүйене отырып, этникалық жіктеу принциптері, тарихи-мәдени ерекшеліктері және этномәдени үдерістер контекстінде салыстыра талдап, әлем халықтарының этникалық картасын құрастыруға қажетті теориялық база қалыптастыру.	
				2.2 - этнологияның әдістемелік түсінік аппараты арқылы дүниежүзі халықтарының этнографиясы географиялық классификацияға сәйкес алынып, әлем халықтарының этногенезі, этникалық тарихы, шаруашылығы, материалдық және рухани мәдениеті, отбасылық тұрмысымен әдет- ғұрып, салт-дәстүрлері, қазіргі кезеңдегі этникалық және этномәдени үдерістерін құрастыру;	

	ОН 3 (функционалды) Этнологиялық зерттеулерде қазіргі заманғы әдістер мен әдістемелерді қолдану	3.1 - дүниежүзі халықтарының этникалық бейнесін, қазіргі кезеңдегі этникалық және этномәдени процестерді талдау;
		3.2 - этнографиялық зерттеу жүргізу үшін анкета және сауалнама сұрақтарын құрастыру, акпараттық технологияларды қолдана отырып, этнографиялық деректердің мәліметтер базасын жасау;
	ОН 4 (жүйелік) Зерттеулерде әртүрлі тақырыптық желілік ресурстарды, деректер базасын, курс мәселелері бойынша акпараттық-іздеу жүйелерін пайдалану	4.1 – Әлем халықтарын классификациялық талдау;
		4.2 – идеологиялық ұғымдардың өркендеуіне қатысты деректерді синтездеу
	ОН 5 (жүйелік) Өз этнографиялық зерттеулерін жүргізу, соның ішінде этнографиялық материалдарды жинақтау қоры бойынша экспедиция дайындау.	5.1 - әлем халықтарының этнологиясы туралы деректерді сұрыптау және өзіндік тұжырымдама құрастыру;
		5.2 – Этнологиялық зерттеулердің әдістерін, этнологияның этникалық маңызын, тілдік кездерін, үдерістерін, мәдениеті мен мемлекеттің ролін біле алады.
Пререквизиттер	Этнологияға кіріспе	
Постреквизиттер	Этнологиялық зерттеу әдістері	
Оқу ресурстары	Әдебиет: Негізгі: 1. Eriksen, T. H. (2015). Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology. Pluto Press. 2. Barnard, A. (2000). History and Theory in Anthropology. Cambridge University Press. 3. Кадыров Ш. Х. Клятва на «крови». Этнологика нациестроительства. 2-е изд. — М., 2016. 4. Лурье С.В. Тарихи этнология. — Алматы: «Ұлттық аударма бюросы», 2020 жыл. — 500 бет 5. Тавадов Г.Т. Этнология: Учебник/ Г.Т.Тавадов.- 2-е изд.-М.: «Дашков и К»,2016.-408 с. 6. Қалшабаева Б.К. Әлем халықтарының этнографиясы. — Алматы: казак университеті, 2017. — 292 б. 7. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Основы этнологии. Учебное пособие для вузов. — М.: Юниты-Дана, 2017.-351 8. Агубаев, Нуртай. Восхождение по нисходящей: история жизни через призму осмысления окружающего мира / Н. Агубаев, 2022. - 322 с. 9. Isayeva, Aliya Isayevna. Sources and Methods of Ethnological Field Research : textbook / A. I. Isayeva, G. A. Meirmanova, 2020. - 151, [1] p. 10.Кривоногов В. П. Этнические процессы у коренных малочисленных народов мира: монография. Красноярск: СФУ, 2017.	

Пәннің академиялық саясаты	Пәннің академиялық саясаты әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Академиялық саясатымен және академиялық адалдық Саясатымен айкындалады. Құжаттар Univer ИЖ басты бетінде қолжетімді. Ғылым мен білімнің интеграциясы. Студенттердің, магистранттардың және докторанттардың ғылыми-зерттеу жұмысы – бұл оқу үдерісінің тереңдетілуі. Ол тікелей кафедраларда, зертханаларда, университеттің ғылыми және жобалау бөлімшелерінде, студенттік ғылыми-техникалық бірлестіктерінде ұйымдастырылады. Білім берудің барлық деңгейлеріндегі білім алушылардың өзіндік жұмысы заманауи ғылыми-зерттеу және акпараттық технологияларды қолдана отырып, жаңа білім алу негізінде зерттеу дағдылары мен құзыреттіліктерін дамытуға бағытталған. Зерттеу университетінің оқытушысы ғылыми-зерттеу қызметінің нәтижелерін дәрістер мен семинарлық (практикалық) сабақтар, зертханалық сабақтар тақырыбында, силлабустарда көрініс табатын және оқу сабақтары мен тапсырмалар тақырыптарының өзектілігіне жауап беретін ОБӨЗ, БӨЗ тапсырмаларына біріктіреді. Сабаққа қатысуы. Әр тапсырманың мерзімі пән мазмұнын іске асыру күнтізбесінде (кестесінде) көрсетілген. Мерзімдерді сақтамау баллдардың жоғалуына әкеледі.
----------------------------	--

Академиялық адалдық. Практикалық/зертханалық сабақтар, БӨЖ білім алушының дербестігін, сыни ойлауын, шығармашылығын дамытады. Плагиат, жалғандық, шпаргалка пайдалану, тапсырмаларды орындаудың барлық кезеңдерінде көшіруге жол берілмейді. Теориялық оқыту кезеңінде және емтихандарда академиялық адалдықты сақтау негізгі саясаттардан басқа «Қорытынды бақылауды жүргізу Ережелері», «Ағымдағы оқу жылының күзгі/көктемгі семестрінің қорытынды бақылауын жүргізуге арналған Нұсқаулықтары», «Білім алушылардың тестілік құжаттарының көшіріліп алынуын тексеру туралы Ережесі» тәрізді құжаттармен регламенттеледі.

Инклюзивті білім берудің негізгі принциптері. Университеттің білім беру ортасы гендерлік, нәсілдік/этникалық тегіне, діни сенімдеріне, әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне, студенттің физикалық денсаулығына және т.б. қарамастан, оқытушы тарапынан барлық білім алушыларға және білім алушылардың бір-біріне әрқашан қолдау мен тең қарым-қатынас болатын қауіпсіз орын ретінде ойластырылған. Барлық адамдар құрдастары мен курстастарының қолдауы мен достығына мұқтаж. Барлық студенттер үшін жетістікке жету, мүмкін емес нәрселерден гөрі не істей алатындығы болып табылады. Әртүрлілік өмірдің барлық жақтарын күшейтеді.

Барлық білім алушылар, әсіресе мүмкіндігі шектеулі жандар, телефон/e-mail bkb79@mail.ru немесе <https://us04web.zoom.us/j/76842750607?pwd=FgGUPhscCs7D3CzEj07WkZlIaiPChI.1> кеңестік көмек ала алады.

МООС интеграциясы (massive openlline course). МООС-тың пәнге интеграциялануы жағдайында барлық білім алушылар МООС-қа тіркелуі қажет. МООС модульдерінің өту мерзімі пәнді оқу кестесіне сәйкес қатаң сақталуы керек.

Назар салыңыз! Әр тапсырманың мерзімі пәннің мазмұнын іске асыру күнтізбесінде (кестесінде) көрсетілген, сондай-ақ МООС-та көрсетілген. Мерзімдерді сақтамау баллдардың жоғалуына әкеледі.

БІЛІМ БЕРУ, БІЛІМ АЛУ ЖӘНЕ БАҒАЛАНУ ТУРАЛЫ АҚПАРАТ					
Оқу жетістіктерін есептеудің баллдық-рейтингтік әріптік бағалау жүйесі				Бағалау әдістері	
Баға	Баллдардың сандық баламасы	% мәндегі баллдар	Дәстүрлі жүйедегі баға	Критериалды бағалау – айқын әзірленген критерийлер негізінде оқытудың нақты қол жеткізілген нәтижелерін оқытудан күтілетін нәтижелерімен ара салмақтық процесі. Формативті және жиынтық бағалауға негізделген. Формативті бағалау – күнделікті оқу қызметі барысында жүргізілетін бағалау түрі. Ағымдағы көрсеткіш болып табылады. Білім алушы мен оқытушы арасындағы жедел өзара байланысты қамтамасыз етеді. Білім алушының мүмкіндіктерін айқындауға, қиындықтарды анықтауға, ең жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектесуге, оқытушының білім беру процесін уақтылы түзетуге мүмкіндік береді. Дәрістер, семинарлар, практикалық сабақтар (пікірталастар, викториналар, жарыссөздер, дөңгелек үстелдер, зертханалық жұмыстар және т.б.) кезінде тапсырмалардың орындалуы, аудиториядағы жұмыс белсенділігі бағаланады. Алынған білім мен құзыреттілік бағаланады. Жиынтық бағалау – пән бағдарламасына сәйкес бөлімді зерделеу аяқталғаннан кейін жүргізілетін бағалау түрі. БӨЖ орындаған кезде семестр ішінде 3-4 рет өткізіледі. Бұл оқытудан күтілетін нәтижелерін игеруді дескрипторлармен арақатынаста бағалау. Белгілі бір кезеңдегі пәнді меңгеру деңгейін анықтауға және тіркеуге мүмкіндік береді. Оқу нәтижелері бағаланады.	
A	4,0	95-100	Өте жақсы		
A-	3,67	90-94			
B+	3,33	85-89	Жақсы		
B	3,0	80-84			
B-	2,67	75-79			
C+	2,33	70-74			
C	2,0	65-69	Қанағаттанарлық	Формативті және жиынтық бағалау	% мәндегі баллдар
C-	1,67	60-64		Дәрістердегі белсенділік	0
D+	1,33	55-59	Қанағаттанарлықсыз	Практикалық сабақтарда жұмыс істеуі	38
D	1,0	50-54		Өзіндік жұмысы	22
FX	0,5	25-49		Жобалық және шығармашылық қызметі	0
				Қорытынды бақылау (емтихан)	40
				ЖИЫНТЫҒЫ	100

0	0-49	Қанағаттан- арлықсыз			
Оқу курсының мазмұнын іске асыру күнтізбесі (кестесі). Оқытудың және білім берудің әдістері.					
тапсы	Тақырып атауы			Сағат саны	Макс. балл
Модуль 1 Австралия және Мұхит аралдары халықтарының этнографиясы					
1	Дәріс 1: Кіріспе. Пәннің мақсаты мен міндеттері. Австралия және Мұхит аралдары халықтарының этнографиялық зерттелуі			1	
	Семинар: Австралия аборигендерінің этникалық үдерістері: ассимиляция, мәдени бейімделу, құқықтық мәртебе Тапсырма түрі: Баяндама: белгілі бір аймақтық топ (мысалы, арунта, муррин-патта) бойынша этнографиялық сипаттама			2	
2	Дәріс 2: Австралия байырғы халықтарының этнографиясы: аборигендер тарихы мен мәдениеті			1	
	Семинар: Австралия аборигендерінің этникалық үдерістері: ассимиляция, мәдени бейімделу, құқықтық мәртебе Тапсырма түрі: Баяндама: белгілі бір аймақтық топ (мысалы, арунта, муррин-патта) бойынша этнографиялық сипаттама			2	
3	Дәріс 3: Мұхит аралдарының этнографиялық типологиясы: Меланезия, Микронезия, Полинезия			1	
	Семинар: Полинезия, Микронезия және Меланезия халықтарының ерекшелігін салыстыру			2	
4	СӨЖ 1. – Австралия және Мұхиттық аралдар елдеріндегі қазіргі кезеңдегі этникалық және этномәдени үдерістер Тапсырма түрі: Кестелік салыстыру (infographic-style): 3 аймақтың мәдени құрылымдарын, шаруашылық және діни жүйелерін салыстыру			1	
	Дәріс: Қазіргі кезеңдегі этномәдени үдерістер: урбанизация, тілдік жоғалу, мәдени құқықтар			2	14
	Семинар сабақ: Австралия және Мұхит аралдарындағы заманауи этникалық трансформация Тапсырма түрі: Мәдени саясат пен этникалық бірегейлік бойынша талдау: нақты мысал негізінде				
Модуль 2. Африка халықтарының этнографиясы					
5	Дәріс (теориялық): Африка этнографиясының зерттелуі: бағыттары мен отандық және шетелдік зерттеулердегі ерекшеліктер			1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Африка этнографиясы бойынша зерттеу дәстүрлері және дереккөздерге шолу (Этнологиялық мектептер, миссионерлік жазбалар, антропологиялық далалық зерттеулер)			2	14
	СӨЖ 1. Африка этнографиясының методологиясы және адамзат мәдениетіндегі орны. Эссе + библиографиялық шолу. «Батыс Африкада кең таралған культтер мен олардың әлеуметтік мәні»				15
6	Дәріс (теориялық): Африка халықтарының аймақтық жіктелуі және этникалық құрылымы (Солтүстік, Батыс, Орталық, Шығыс және Оңтүстік Африка)			1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Мемлекетаралық шекаралар және этникалық сәйкестік: колониялық мұра мен қазіргі даму (Эфиопия, Нигерия, Конго мысалдары)			2	14
	СӨЖ 2 – берілген ДӨЖ 2 тапсырмасы бойынша өзара талқылау жүргізу және кеңес беру				
7	Дәріс (теориялық): Африкадағы діни жүйелер: дәстүрлі наным-сенімдер, ислам және христиан дінінің таралуы			1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Африкадағы діни плюрализм: дәстүр мен заманауи сенімдердің сабақтастығы (Юруба, амхар, масаи, сан халықтарындағы діни тәжірибе)			2	14
	СӨЖ 2. Этно-конфессиялық жүйелер және әлеуметтік ұйым формалары (ру-тайпалық, касталық, жас ерекшелігіне негізделген құрылымдар) Форматы: Топтық талқылау мен онлайн/офлайн пікірталас				15
Модуль 3. Еліміздегі діни ахуал					
8	Дәріс (теориялық): Орталық және Оңтүстік Америка халықтарының этнографиялық зерттелуі: тарихи және әдістемелік негіздер			1	

	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Майя, ацтек және инка өркениеттерінің этнографиялық және археологиялық мұрасы (Мифология, әлеуметтік құрылым, материалдық мәдениет)	2	14
	СӨОЖ 3 – Американың байырғы халықтарының мәдениеті мен қазіргі этникалық трансформациясы Жеке жазба + шағын топпен пікір алмасу		
	Аралық бақылау 1		100
9	Дәріс (теориялық): Солтүстік Америка байырғы халықтарының (индейцтер) мәдени-тарихи дамуы	1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Дәстүрлі тайпа құрылымы және ритуалдық өмір: апачи, навахо, ирокез	2	8
	СӨЖ 3. Солтүстік Америка индейцтерінің отандық және шетелдік зерттеулердегі көрінісі. Ғылыми шолу жұмысы		15
10	Дәріс (теориялық): Латын Америкасындағы этникалық әртүрлілік: афроамерикалық, метистік және байырғы компоненттер	1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Бразилия, Мексика, Перу халықтарындағы этникалық синкретизм	2	8
	СӨОЖ 4 – Латын Америкасы халықтарының мәдени-діни синкретизмі (католицизм, шаманизм, африкалық культтер) Топтық дискуссия және әдеби шолу		
11	Дәріс (теориялық): Америка құрлығындағы тілдік әртүрлілік және тіл жоғалту мәселесі	1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Юкатек майя, кечуа, навахо, аймара тілдерінің қазіргі статусы	2	8
	СӨЖ 4. Америкалық байырғы тілдердің тіршілік ету деңгейі және сақталу стратегиялары. Реферат, карта немесе визуализация картасы		15
12	Дәріс (теориялық): Американың дәстүрлі шаруашылық формалары: аңшылық, балық аулау, жер өңдеу	1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Табиғатпен өзара қарым-қатынас және қоршаған ортаға бейімделу тәжірибелері	2	8
	СӨОЖ 5 – кеңес беру, берілген тапсырмалар негізінде пысықтау. Пікірталас негізінде баяндама дайындау		
13	Қазіргі кезеңдегі дәстүрлі емес мәдени формалар мен ассимиляция	1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Америкалық байырғы халықтардың мәдени құқықтары және халықаралық ұйымдар жұмысы (БҰҰ, IWGIA, UNESCO)	2	8
	СӨЖ 5. Америкадағы этникалық саясат пен деструктивті ықпалдарға қарсы стратегиялар		15
14	Дәріс (аналитикалық): Орталық және Оңтүстік Америкадағы этноәлеуметтік даму бағыттары	1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Латын Америкасы мен Кариб аймағындағы қазіргі этномәдени және конфессияаралық процестер	2	8
	СӨОЖ 6 емтихан бағдарламасы бойынша өзара талқылау жүргізу және кеңес беру		
15	Дәріс (аналитикалық): Америка байырғы халықтарының гендерлік жүйесі мен әлеуметтік статусы	1	
	Семинар/зертханалық сабақ (түрі): Гендер және этноәлеуметтік құрылым: Солтүстік және Латын Америкасындағы салыстырмалы талдау	2	7
	Аралық бақылау 2		100
	Қорытынды бақылау (емтихан)		100

Декан

Байгунаков Д.С.

Оқыту және білім беру сапасы бойынша
Академиялық комитеттің төрағасы

Бижанова М.Т.

Кафедра меңгерушісі

Жұматаев Р.С.

Дәріскер

Әбдінәсір Н.Н.

**ЖИЫНТЫҚ БАҒАЛАУ РУБРИКАТОРЫ
ОҚУ НӘТИЖЕЛЕРІН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ**

«Австралия және Мухит аралдары, Африка және Америка халықтарының этнографиясы» бойынша
жазбаша тапсырмасы(АБ 100%-дың-15%)

Критерий/ балл	ДЕСКРИПТОРЛАР				
	«Өте жақсы»	«Жақсы»	«Қанағаттанарлық	«Қанағаттанарлықсыз»	
	13-15 %	10-12 %	6-9%	3-5%	0-2%
Курстың теориясы мен тұжырымдамасын білу және түсіну	"Өте жақсы" деген баға Австралия және Мухит аралдары, Африка және Америка халықтарының этнографиясы бойынша саралап, аудиторияда өткен сабақты толық меңгеріп, терең ғылыми тұжырым жасап, үш сұрақтың толық жауап жазу.	"Жақсы" деген баға барлық жауап толық, бірақ кейбір мәселелер қамтылмаған, материалды ұсынудың логикасы мен дәйектілігінде кәте жіберілген. Жауапта стилистикалық қателіктердің болуы, терминдердің дұрыс қолданылмауы мүмкін.	"Қанағаттанарлық" деген баға билетте ұсынылған сұрақтардың толық емес жариялануын қамтитын жауап үшін қойылады, негізгі ерекшеліктерді, үстіртін дәлелдейді, материалды ұсынудың логикасы мен дәйектілігінің бұзылуына жол береді, сұрақтардың мазмұнын ашпайды.	Қойылған сұрақтарға дұрыс жауап жазбай, кәте дәлелдеу, дұрыс емес қорытынды жасау.	Негізгі ұғымдарды, теорияларды білмеу. Қорытынды бақылау жүргізу қағидаларын бұзу.
Таңдалған әдістеме мен технологияны нақты практикалық тапсырмаларға қолдану	Австралия және Мухит аралдары, Африка және Америка халықтарының этнографиясына қатысты сұрақтарды толық орындау, қойылған сұрақтардың мазмұнын ашу, курстың практикалық мәселелерін шешу.	Оқу тапсырмасын ішінара орындау, курстың практикалық міндеттерін толық аша алмау, ғылыми тұжырымдарды дұрыс жеткізе алмау.	Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер беріледі. практикалық Ұсынымдар маңыздылау емес, мұқият талдауға негізделмеген және таяз. Дәлелдер үстіртін қолданылады.	Тапсырманы шешудің ұтымсыз әдісі қолданылған, сұрақтар жалпылама жазылған, зерттеулерді аз немесе мүлдем қолданбаған, нормадан асатын қателіктер мен кемшіліктер бар.	Сұрақпен жауаптың мазмұны сәйкес келмейді. Практикалық ұсынымдар мүлдем жоқ немесе өте төмен сапада. Қорытынды бақылау жүргізу қағидаларын бұзу.
Таңдалған әдістеменің ұсынылған практикалық тапсырмаға қолданылуын бағалау және талдау, алынған нәтиженің негіздемесі	Оқу тапсырмасын толық орындап, қойылған сұраққа жан-жақты, дәлелді жауап беру, курстың практикалық мәселелерін шешу. Қарастырып отырған пәнге байланысты терминдерді қолдану, ғылыми тұжырымдар жасау.	Тұжырымдамалық материалды пайдалануда 3-4 дәлсіздікке, жалпылау мен тұжырымдардағы кішігірім қателіктерге жол беріледі, бұл тапсырманың жалпы деңгейіне әсер етпейді.	Негізделген ғылыми ережелердің қолданылуы туралы тұжырымдар нақты емес және нәтижесіз, стилистикалық және грамматикалық қателіктер, сондай-ақ практикалық шешімнің нәтижелерін өңдеуде дәлсіздіктердің болуы.	Тапсырма өрескел қателіктермен орындалды, сұрақтарға жауаптар толық емес, тұжырымдамалық материалдар мен дәлелдер нашар пайдаланылған.	Тапсырма орындалмады, қойылған сұрақтарға жауаптар жоқ, талдау материалдары мен құралдары пайдаланылмады. Қорытынды бақылау жүргізу қағидаларын бұзу.